

مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین المللی جغرافیدانان جهان اسلام (ICIWG 2010)

تحلیلی بر جایگاه ج.ا.ایران در ساختار قدرت در منطقه آسیای جنوب غربی

(منطقه مورد نظر سند چشم انداز) در سال ۲۰۰۷

دکتر سید هادی زرقانی

استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد

Email: h-zarghani@um.ac.ir

چکیده

منطقه آسیای جنوب غربی در برگیرنده 23 کشور مسلمان با جمعیتی حدود ۵۳۰ میلیون نفر می باشد که در ۵ حوزه ژئوپلیتیک مهم جهان شامل آسیای مرکزی، قفقاز، شبه قاره هند، خلیج فارس و خاورمیانه استقرار یافته اند. براساس سند چشم انداز ۱۴۰۴، جمهوری اسلامی ایران بایستی به کشوری توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و... در سطح منطقه ی آسیای جنوب غربی دست یابد. یکی از مهمترین چالش های پیش رو در رسیدن به اهداف سند چشم انداز، ارزیابی دقیق و علمی از میزان موفقیت مجریان در اجرای صحیح برنامه و رسیدن به رتبه های برتر قدرت در ابعاد مختلف آن در سطح منطقه است. برای رسیدن به این مهم، نیاز به طراحی و تدوین مدل و شاخصی علمی است که بر مبنای آن بتوان ارزیابی دقیق و واقع بینانه ای از میزان پیشرفت کشور طبق سند چشم انداز انجام داد.

بر این اساس، در این مقاله تلاش شده است تا با استفاده از مدل سنجش قدرت کشورها که در قالب رساله دکتری نگارنده در دانشگاه تربیت مدرس طراحی شده، به مقایسه قدرت جمهوری اسلامی ایران با کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی پرداخته شود. از اینرو با استفاده از مدل مزبور ساختار قدرت منطقه ای در ابعاد نه گانه اقتصادی، سیاسی، نظامی، سرزمینی، علمی، اجتماعی، فرهنگی، فرامرزی و فضایی در سال ۲۰۰۷ ترسیم شده و بر اساس آن به بررسی تطبیقی رتبه جمهوری اسلامی ایران با کشورهای مزبور پرداخته شده است. هدف از این کار، تشخیص وضعیت کنونی کشور از حیث ابعاد مختلف قدرت در مقایسه با کشورهای مزبور و همچنین مشخص شدن میزان فاصله کشور تا رسیدن به هدف اصلی برنامه چشم انداز (رسیدن به جایگاه قدرت برتر منطقه) می باشد.

کلمات کلیدی: قدرت ملی، منطقه آسیای جنوب غربی، ساختار قدرت، جمهوری اسلامی ایران

The Structure of power in the South West Asia region

and position of Islamic Republic of Iran

Dr.Sayed Hadi Zarghani

Assistant Professor of Political Geography, Ferdowsi University of Mashhad

Email: h-zarghani@um.ac.ir

Abstract

The whole capabilities of any country is called national power. Measuring national power and designing a model to compare power of the countries with each other has been a problem for a long time. The purpose of this research is to evaluate the important variables that effect on national power, as well as achieving to a model that measures the national power of the countries. In this regard many variables were categorized in nine factors, including political, spatial, transboundary, cultural, social, scientific, military, territorial and economic variables. Then with using the Delphi and factor Analysis methods the values of the variables evaluated, After that all the negative and positive values of the variables were composed. The final values of the variables calculated for all countries which show the level of national power for each of them. According to the ranking of national power and geopolitical weight of the countries the structure of the power at South West Asia region (region of 1404 scenery) with emphasis at position of Iran country was drawn.

Key words: National power, Geopolitics, The Structure of power, South West Asia region, Iran

۱ مقدمه

قدرت ملی به مجموعه ای از توانایی های مادی و معنوی گفته می شود که در قلمرو یک واحد جغرافیایی - سیاسی به نام کشور یا دولت وجود دارد (کاظمی، ۱۳۷۳: ۱۷۰). موقعیت هر کشور در نظام بین المللی و سلسله مراتب قدرت جهانی بستگی به میزان قدرت ملی آن در بین کشورها دارد و این امر بر الگوی روابط خارجی کشور در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، امنیتی و... تاثیر می گذارد. از همین رو، سنجش و اندازه گیری قدرت ملی کشورها به منظور تعیین جایگاه کشور در نظام ژئوپلیتیک جهانی و مقایسه قدرت کشورها، همواره از دغدغه های جغرافیدان های سیاسی، دانشمندان علوم سیاسی و روابط بین الملل محسوب شده و برای اندازه گیری قدرت کشورها در تمامی دوران بعد از جنگ، به ویژه در دهه های ۶۰ و ۷۰ میلادی تلاش های متعددی صورت گرفته است (Tellis, & Others, 2000: 12). در چارچوب این تلاش ها صاحب نظران و متخصصین رشته های مختلف برای تعیین موقعیت کشورها در سیستم جهانی و مقایسه آنها با یکدیگر به ابداع روش ها و الگوهای تک متغیره و چند متغیره محدود مبادرت ورزیده اند که همه آنها از منظر یک یا چند متغیر یا بعد محدود کشورهای جهان را رتبه بندی و مقایسه کرده اند ولی هیچگاه منعکس کننده قدرت ملی جامع و فراگیر کشورها نبوده اند (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۲۸۴). از جمله این تلاش ها می توان به مدل های ارائه شده توسط کلیفورد جرمن (Muir, 1975: 149) فوکس (پرسکات، ۱۳۵۲: ۵۳)، ریچارد مویر (Muir, 1975: 150) و سوئل کوهن (Cohen, 1994: 48) اشاره کرد. جدول زیر (جدول ۱) مهمترین مدل های چند متغیره قدرت را نشان می دهد:

جدول ۱. مدل های چند متغیره سنجش قدرت ملی

سال ارائه	تعداد متغیرهای بکار رفته در مدل	طراح مدل
۱۹۵۶	۲۶ متغیر: در قالب سه عامل ظرفیت اقتصادی، صلاحیت اجرایی و انگیزه جنگیدن	کلاوس نور
۱۹۷۰	۳ متغیر: تولید ناخالص داخلی، سرانه جمعیت و تراکم جمعیت	الکوک و نیو کمب
۱۹۷۲	۶ متغیر: جمعیت، مصرف انرژی، تولید فولاد، هزینه و تعداد نیروهای نظامی	دیوید سینگر
۱۹۷۲	۶ متغیر: وسعت سرزمین، جمعیت، درآمد حکومت، هزینه های دفاعی، حجم تجارت بین المللی و اندازه نیروهای مسلح	وینه فریس
۱۹۷۵	۵ متغیر: وسعت، جمعیت، تولید فولاد، تعداد نفرات ارتش و تعداد موشک های قاره پیما	ریچارد مویر
۱۹۹۱	۱۰ متغیر: میزان پس انداز، تولید کشاورزی، تولید صنعتی، درصد صادرات، تحقیق و توسعه، تعداد دانشمندان، تعداد مهندسان، تعداد اختراعات،	سوتل کوهن
۲۰۰۰	۲۵ متغیر: در سه دسته منابع، نیروی انسانی و ...	تلیس و بلی

منبع: زرقانی، ۱۳۸۵: ۱۴۶

از سوی دیگر برخی از صاحب نظران از جمله آینیس کلا، ویلیام تامپسون (33: 2000, Tellis) کینزلی دیوس و گلد اشتاین (59: 1999, Goldstein) از شاخص های تک متغیره محدود نظیر درآمد سرانه، تولید ناخالص ملی، تعداد نیروی نظامی، هزینه نظامی، سطح تکنولوژی و نظایر آن به عنوان نماد و نمایشگر سطح قدرت ملی کشورها استفاده کرده اند که این رویکرد نیز قادر به انعکاس تمامی قابلیت ها و توانایی های یک ملت یا کشور و مقایسه آن با دیگران نمی باشد (32: 2004, Kadera). جدول ۲، برخی از مهمترین متغیرها و شاخص های بکار رفته در رویکرد تک متغیره سنجش قدرت ملی را نشان می دهد.

جدول ۲: «الگوهای تک متغیره سنجش قدرت ملی»

ردیف	طراح مدل	نوع شاخص	نام شاخص
۱	کینزلی دیویس	اقتصادی	درآمد ملی
۲	چارلز هیش و رونال مک کین	اقتصادی	تولید ناخالص ملی
۳	بروس راست و اسکار مورگستر	اقتصادی	کل مصرف سوخت و انرژی برق
۴	جوشا گلدا شتین	اقتصادی	تولید ناخالص ملی
۵	آی نیس کلا و کارل دیوش	نظامی	توان مندی و نیروی نظامی
۶	نورمن آلکوک و آلن نیو کمب	نظامی	هزینه نظامی و نیروی نظامی
۷	جورج مدلسکی و ویلسام تامپسون	نظامی	اندازه نیروی دریایی

منبع: زرقانی، ۱۳۸۸، ص ۱۱

اساسا اندازه گیری قدرت ملی کشورها با مشکلات و موانع متعددی روبرو است. از جمله می توان به کیفی بودن برخی عوامل و متغیرهای قدرت و نیز عدم تجانس آنها اشاره کرد که از موانع اصلی اندازه گیری و برآورد قدرت ملی کشورها و اصولا دستیابی به مدل کمی اندازه گیری آن محسوب می شود. به همین دلیل این موضوع

به صورت یک مشکل عمومی در جهان همچنان باقی مانده است (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۲۸۴). چنانکه پیتز تیلور از جغرافیدانان سیاسی، ارائه یک مدل جامع محاسبه قدرت ملی را حل یک معضل مهم در جغرافیای سیاسی دانسته است (Taylor, 1993: 29).

در این مقاله تلاش شده است تا با استفاده از مدل سنجش قدرت کشورها که در قالب رساله دکتری نگارنده در دانشگاه تربیت مدرس طراحی شده، به مقایسه قدرت جمهوری اسلامی ایران با کشورهای آسیای جنوب غربی که طبق برنامه چشم انداز ۲۰ ساله نظام کشورهای هدف محسوب می شوند، پرداخته شود. بر این اساس، ضمن ترسیم ساختار قدرت در ابعاد نه گانه قدرت شامل اقتصادی، سیاسی، نظامی، سرزمینی، علمی، اجتماعی، فرهنگی، فرامرزی و فضایی به بررسی تطبیقی رتبه جمهوری اسلامی ایران با کشورهای مزبور در سال ۲۰۰۷ پرداخته شده است. هدف مقاله این است تا علاوه بر مشخص شدن وضعیت کنونی کشور از حیث ابعاد مختلف قدرت در مقایسه با کشورهای مورد نظر سند چشم انداز، میزان فاصله کشور تا رسیدن به هدف اصلی برنامه چشم انداز (رسیدن به جایگاه قدرت برتر منطقه) مشخص شود. از این رو در ابتدا ساختار قدرت در هر کدام از نه فاکتور مذکور مورد بررسی قرار می گیرد و در نهایت به ترسیم ساختار قدرت بر اساس میزان قدرت ملی کشورهای منطقه اقدام می گردد.

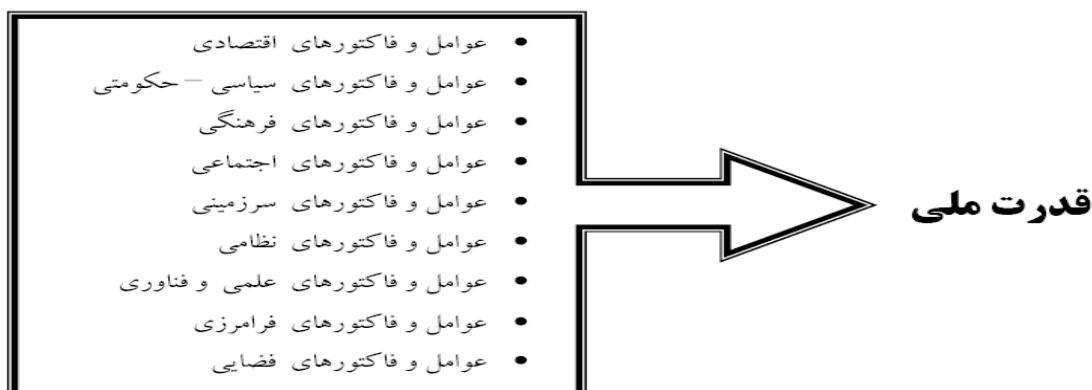
طبق سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در ۱۴۰۴ هجری شمسی، ایران بایستی به قدرت اول منطقه، که در سند از آن به نام منطقه آسیای جنوب غربی نام برده شده است تبدیل شود (سند چشم انداز ۲۰ ساله نظام). منطقه آسیای جنوب غربی خود از چندین زیر سیستم شامل خاورمیانه، خلیج فارس، آسیای مرکزی، قفقاز و زیر سیستم شبه قاره تشکیل شده است (رضایی، ۱۳۸۴: ۱۲۲). بر این اساس در این مقاله ساختار قدرت در ۲۲ کشور قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ازبکستان، ترکمنستان، پاکستان، جمهوری اسلامی ایران، آذربایجان، ارمنستان، گرجستان، ترکیه، سوریه، لبنان، اردن، فلسطین اشغالی، عربستان، کویت، بحرین، قطر، امارات متحده عربی، عمان و یمن مورد بررسی قرار می گیرد. نکته لازم به ذکر اینکه آمارهای مورد استفاده در مورد متغیرهای مختلف از منابع معتبر بین المللی نظیر بانک جهانی، یونسکو و ... اخذ شده است و در بیشتر موارد این آمارها مربوط به سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۰۷ بوده و وضعیت کنونی کشورها مورد ارزیابی قرار گرفته است. بر این اساس، به دلیل فقدان اطلاعات در مورد کشوری مانند عراق به دلیل وضعیت خاص آن (اشغال شده و فاقد ساختار اداری- سیاسی منسجم) امکان ارزیابی قدرت ملی وجود نداشته و این کشور از دایره سنجش و مقایسه قدرت حذف شده است.

۲ روش تحقیق:

روش کلی تحقیق توصیفی - تحلیلی است. ضمن اینکه در گردآوری اطلاعات از دو روش مطالعه کتابخانه ای و مطالعه میدانی استفاده شده است. بدین ترتیب در مطالعه کتابخانه ای با مراجعه به کتب، مجلات، سالنامه های آماری سازمان های بین المللی نظیر بانک جهانی، یونسکو و همچنین مراجعه به سایت های اینترنتی مرتبط با موضوع اطلاعات مورد نیاز گرد آوری شد. در مطالعه میدانی نیز بر مبنای روش دلفی، اقدام به تدوین پرسشنامه ای جهت گردآوری نظرات خبرگان که شامل اساتید دانشگاهها در گرایش های مختلف متناسب با نوع فاکتورها بودند شده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش های آماری توصیفی و استنباطی با کمک نرم افزارهای آماری (SPSS) و (Sas) بر حسب ضرورت استفاده شده است.

روش کار در طراحی مدل نیز به طور مختصر بدین شرح است:

در مرحله اول ۲۸ مدل نظری در مورد عناصر قدرت مورد ارزیابی قرار گرفته و مدل نه فاکتوری زیر به عنوان مبنای طراحی مدل سنجش قدرت ملی انتخاب شد.

منبع: (حافظ نیا، ۱۳۸۵ : ۷۳-۲۷۰)

شکل ۱: فاکتورهای نه گانه قدرت ملی

در مرحله دوم با مراجعه به منابع مختلف ۲۸۰ متغیر و شاخص در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی و... گردآوری شد. متغیرهای مورد نظر با توجه به دو ملاک وجود داده های جهانشمول و کمی بودن متغیرها مورد غربال گری قرار گرفت، در نتیجه ۱۳۰ متغیر حذف و ۱۵۰ متغیر باقی ماند. ۱۵۰ متغیر در قالب مدل نظری نه فاکتوری فوق دسته بندی شدند. در مرحله بعد جهت استفاده از نظر خبرگان در مورد شناخت اهمیت و میزان تاثیر متغیرها بر قدرت ملی پرسشنامه ای تنظیم و در اختیار ۵۰ نفر از اساتید رشته های مختلف اقتصاد، جغرافیا، علوم سیاسی، روابط بین الملل، جغرافیای سیاسی، علوم اجتماعی و... قرار گرفت. با استفاده از روش تحلیل عاملی (Factor Analysis) داده های جمع آوری شده از پرسشنامه ها مورد تجزیه تحلیل قرار گرفت و ۸۷ متغیری که از نظر خبرگان تاثیر بیشتری بر قدرت ملی داشتند از طریق روش تحلیل عاملی شناسایی و انتخاب شدند (جانسون، ۱۳۷۸: ۵۴). طراحی مدل اولیه سنجش قدرت ملی با استفاده از روش ماتریسی صورت گرفت. در این روش، از جداول دو بعدی استفاده می شود که در یک بعد آن نام کشورهای مستقل جهان و در بعد دیگر جدول عناوین شاخص ها و متغیرها درج می شود. سپس مقادیر مربوط به خانه های جدول در آن قرار داده شده و نهایتاً ارقام با یکدیگر جمع جبری شده و میزان قدرت ملی کشورها مشخص شد (حافظ نیا، ۱۳۸۵ : ۳۰۱). بر اساس روش ماتریسی اطلاعات مربوط به کشورها در ردیف و مقادیر مربوط به ۸۷ متغیر در ستون ماتریس مذکور درج شد. در مرحله بعد مقادیر مربوط به متغیرها با سه روش (روش سهم درصد، روش شاخص مورس و روش قرار دادی) به امتیازات کمی تبدیل شدند. در نهایت امتیازات مربوط به هر متغیر در مورد کشورها در داخل ماتریس ثبت شد و با جمع جبری امتیازات متغیرها امتیاز نهایی هر کدام از فاکتورهای نه گانه مشخص شد. با جمع امتیازات نه فاکتور مذکور امتیاز نهایی کشورها که نشاندهنده میزان قدرت ملی کشورهاست مشخص شده و بر اساس آن ساختار قدرت منطقه ترسیم و رتبه و جایگاه هر کشور در این ساختار مشخص شده است.

۳ تحلیل یافته های تحقیق:

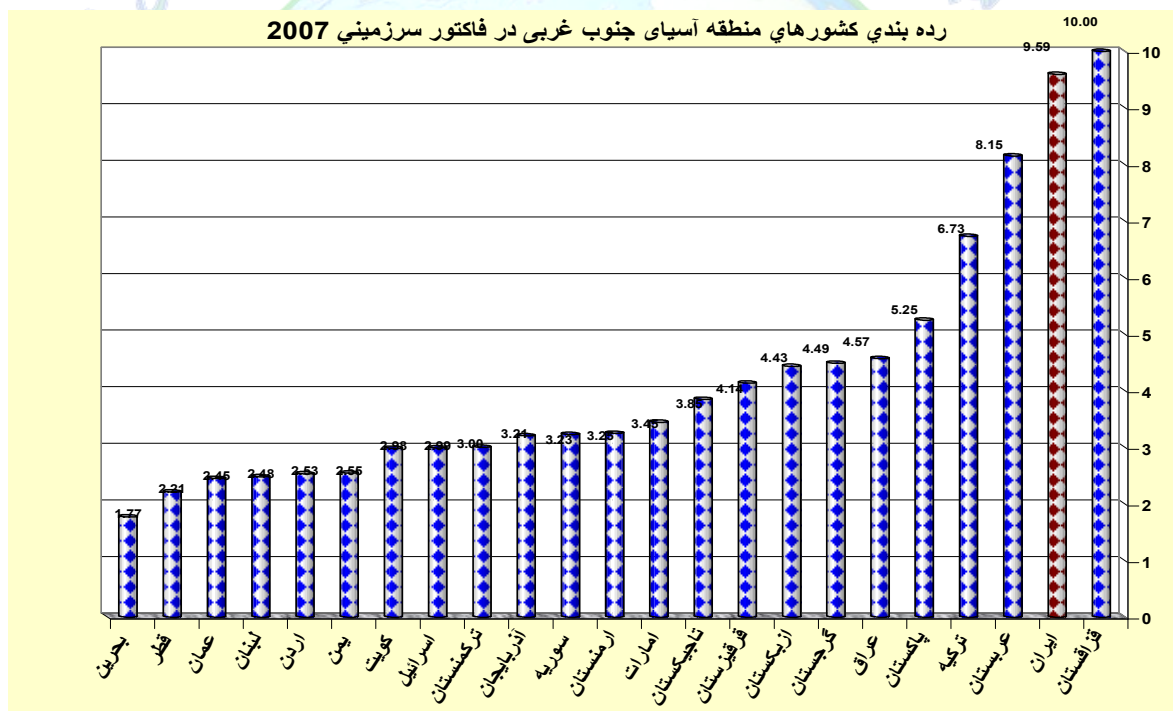
چنانکه ذکر شد سنجش قدرت کشورها در قالب نه فاکتور علمی، اقتصادی، اجتماعی، سرزمینی، فرهنگی، سیاسی - حکومتی، فرامرزی، فضایی و نظامی صورت گرفته است. بر این اساس در ابتدا رتبه بندی کشورهای منطقه آسیای ج. غربی در هر کدام از فاکتورهای فوق با تاکید با مقایسه تطبیقی با رتبه ج.ا. ایران مورد بررسی قرار می گیرد. سپس ساختار قدرت در منطقه بر اساس میزان قدرت ملی کشورها که از مجموع امتیازات کشورها در نه فاکتور بدست آمده است مورد بررسی قرار می گیرد.

۱- رتبه بندی کشورها در فاکتور سرزمینی:

فاکتور سرزمینی دارای ۱۱ متغیر و شاخص است که جهت سنجش قدرت کشورها در زمینه قابلیت ها و توانمندی های سرزمینی استفاده شده است:

۱- وسعت به کیلومتر ۲- میزان دسترسی به آبهای آزاد ۳- سرانه منابع آب شیرین تجدید پذیر داخلی به متر مکعب ۴- رتبه در شاخص تولید و غذا ۵- کل شبکه جاده ای (درصد جاده های آسفالت از مجموع راهها) ۶- رتبه در شاخص پایداری محیط زیست ۷- کل مسیر راه آهن به کیلومتر ۸- معادن استراتژیک (کبالت، کروم، نیکل، اورانیوم و...) ۹- تعداد بندر و فرودگاههای بین المللی ۱۰- میزان ذخایر بالقوه نفت ۱۱- میزان تولید برق آبی

در فاکتور سرزمینی تلاش شده تا با انتخاب متغیرها و شاخص های مختلف هم استعدادها و ظرفیت های طبیعی کشورها همچون وسعت، منابع آبی، ذخایر و معادن طبیعی ارزیابی شود و هم با انتخاب برخی متغیرها مانند شبکه جاده ای، راه آهن، حفظ محیط زیست و... توانایی کشورها در زمینه استفاده مناسب از این قابلیت های طبیعی مورد سنجش قرار گیرد

شکل ۲: رتبه بندی کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی در فاکتور سرزمینی (سال ۲۰۰۷)

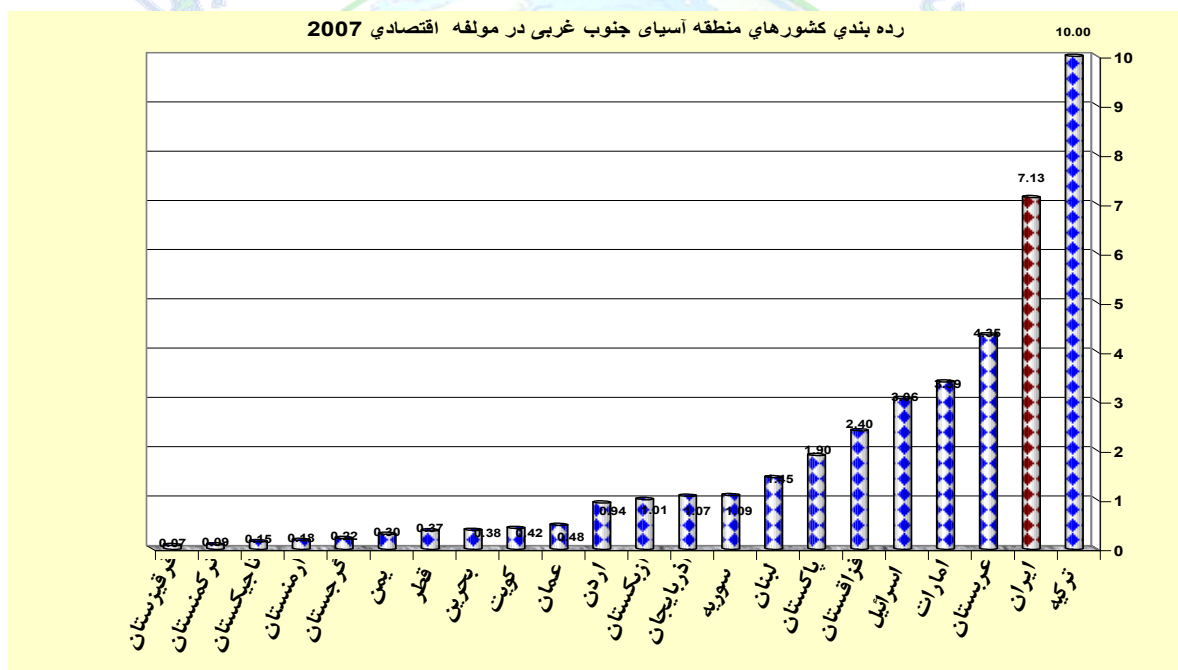
چنانکه در نمودار فوق نشان داده شده است در فاکتور سرزمینی، کشورهای قزاقستان، جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی، ترکیه، پاکستان، عراق، گرجستان، ازبکستان، قرقیزستان و تاجیکستان رتبه های یکم تا دهم را در منطقه آسیای ج. غربی به خود اختصاص داده اند. رتبه دوم جمهوری اسلامی ایران در این فاکتور نشاندهنده قابلیت های عالی سرزمینی کشور است که در صورت استفاده صحیح می تواند در توسعه فراگیر و همه جانبه کشور و ارتقاء رتبه ایران در سایر فاکتورهای قدرت نقش بسزایی داشته باشد.

۲) رتبه بندی کشورها در فاکتور اقتصادی:

۱۱ متغیری که ملاک اندازه گیری قدرت کشورها در زمینه اقتصادی قرار گرفتند عبارتند از:

۱- سرانه تولید ناخالص داخلی (GDP)، ۲- سهم GDP از مجموع GDP جهان، ۳- سرانه درآمد ناخالص ملی GNI
 ۴- میزان جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی ۵- نرخ رشد سالانه تولید ناخالص داخلی ۶- سهم صادرات
 کالاهای صنعتی از کل صادرات ۷- مجموعه ذخایر مالی بین المللی به دلار ۸- رتبه در شاخص آزاد سازی
 اقتصادی، ۹- تراز منفی تجاری، ۱۰- سهم واردات مواد غذایی از کل واردات، ۱۱- میزان بیکاری (به درصد)

نمودار زیر رتبه بندی کشورهای منطقه را در فاکتور اقتصادی نشان می دهد. در فاکتور اقتصادی چهار متغیر دارای کارکرد منفی وجود داشته است. رتبه بندی کشورها در فاکتور اقتصادی بدین ترتیب است که ترکیه، جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی، امارات، فلسطین اشغالی، قزاقستان، پاکستان، لبنان، سوریه و آذربایجان به ترتیب رتبه های یک تا ده را به خود اختصاص داده اند. جمهوری اسلامی پس از ترکیه رتبه دوم را در بین کشورهای منطقه کسب کرده است.

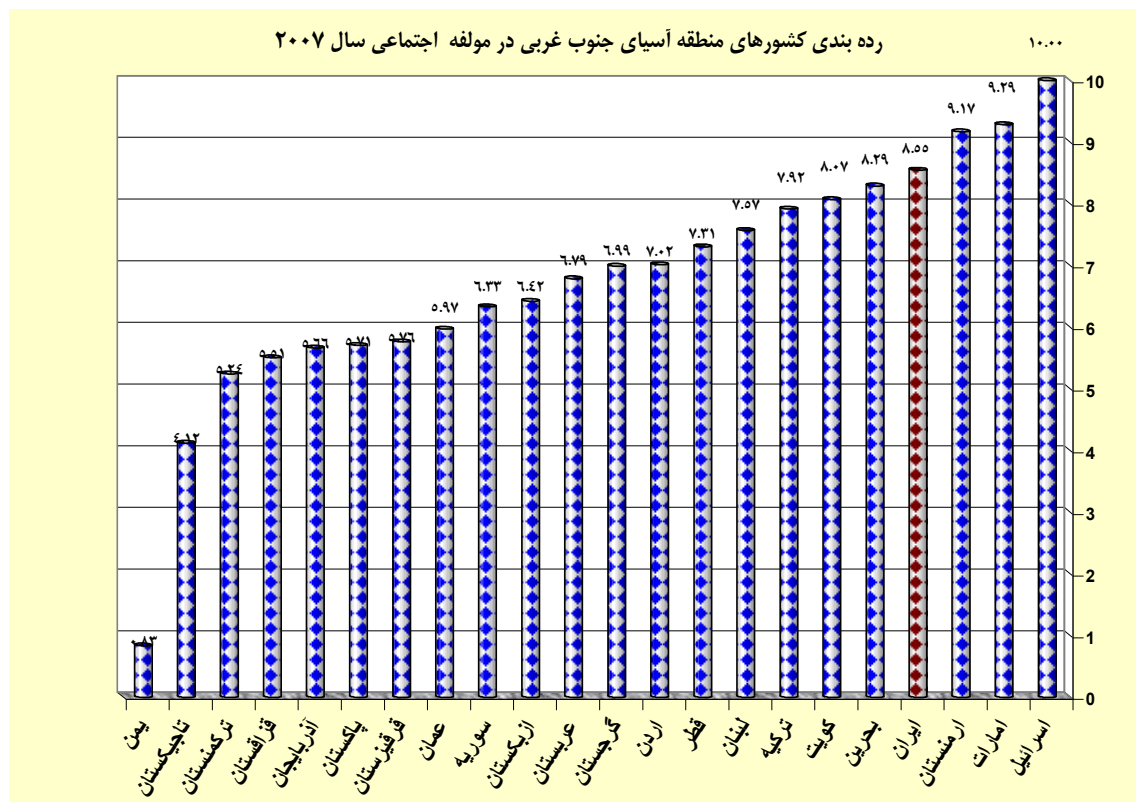

شکل ۳: رده بندی کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی در فاکتور اقتصادی (سال ۲۰۰۷)

۳) رتبه بندی کشورها در فاکتور اجتماعی:

۱۱ متغیری که ملاک اندازه گیری قدرت کشورها در زمینه اجتماعی قرار گرفتند عبارتند از:

۱- جمعیت به میلیون نفر ۲- رتبه در شاخص توسعه انسانی ۳- امید به زندگی در هنگام تولد ۴- برابری جنسی
 آموزشی (نسبت ثبت نام زنان به مردان در مقاطع ابتدایی، راهنمایی، متوسطه) ۵- درصد جمعیت جوان ۶- تعداد
 پزشک به ازاء هر صد هزار نفر ۷- سرانه هزینه بهداشت ۸- نرخ مرگ و میر مادران به ازاء هر صد هزار تولد زنده
 ۹- نرخ مرگ و میر نوزادان زیر ۵ سال در هر هزار تولد ۱۰- درصد جمعیت محروم از دسترسی به آب سالم
 و بهداشتی ۱۱- درصد جمعیت برخوردار از خدمات بهداشتی

شکل ۴: رده بندی کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی در فاکتور اجتماعی (سال ۲۰۰۷)

چنانکه در نمودار فوق نشان داده شده است در فاکتور اجتماعی، کشورهای فلسطین اشغالی، امارات متحده عربی، ارمنستان، جمهوری اسلامی ایران، بحرین، کویت، ترکیه، لبنان، قطر و اردن رتبه های یکم تا دهم را به خود اختصاص داده اند. در فاکتور اجتماعی، جمهوری اسلامی ایران رتبه چهارم منطقه را در اختیار دارد که به نظر می رسد در مورد شاخص ها و متغیرهای اجتماعی از وضعیت مناسبی برخوردار نباشد. در زمینه اجتماعی اختلاف امتیاز بین رتبه اول تا دهم کم بوده و روند کاهش امتیاز از یک سیر معتدلی برخوردار است.

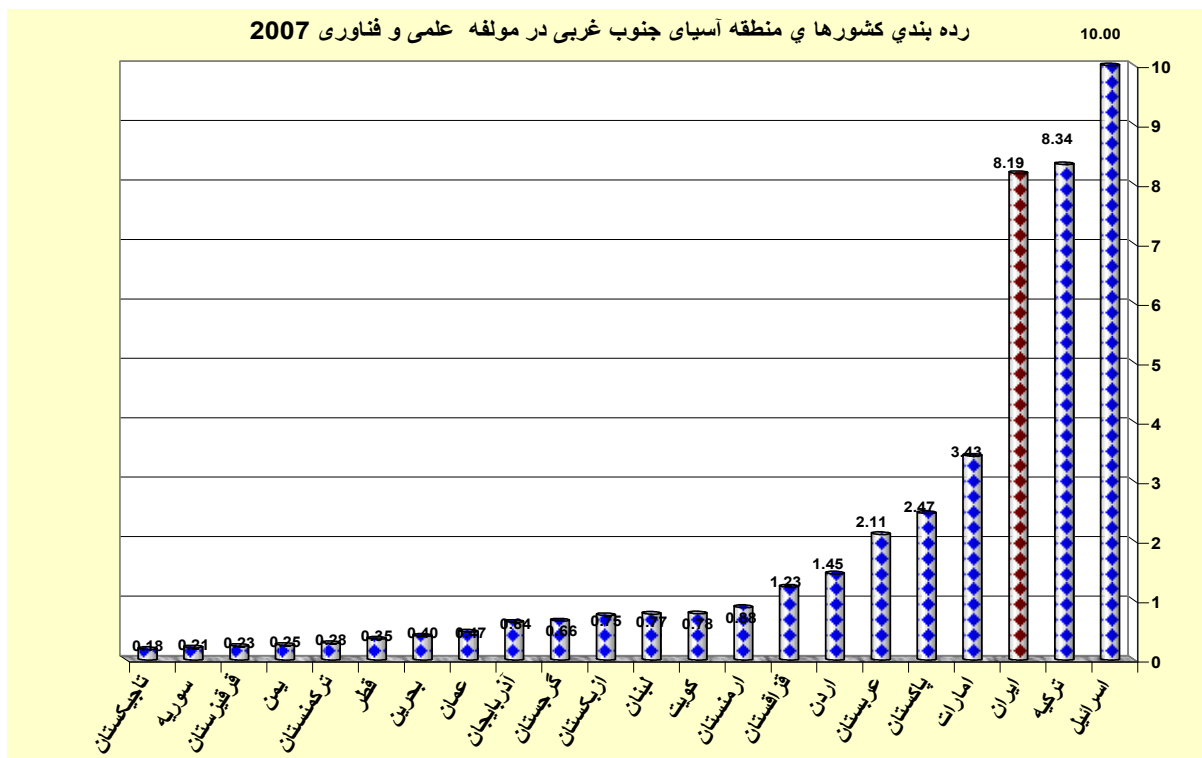
۴) رتبه بندی کشورها در فاکتور علمی و فناوری:

فاکتور علمی و فناوری شامل ۱۲ متغیر است که با استفاده از روش تحلیل عاملی از بین ۲۲ متغیر انتخاب شده است. این متغیرها عبارتند از:

- ۱- تعداد محققین در بخش تحقیق و توسعه به ازاء هر یک میلیون نفر جمعیت ۲- تعداد تکنسین ها در بخش تحقیق و توسعه به ازاء هر یک میلیون نفر ۳- رتبه در شاخص دسترسی دیجیتال ۴- تعداد اختراع ثبت شده به ازاء هر یک میلیون نفر ۵- تعداد مقالات علمی - فنی به ازاء هر یک میلیون نفر ۶- هزینه های تحقیق و توسعه (R&D) به صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی ۷- میانگین تعداد مقالات اندیکس شده در ISI (انستیتو اطلاعات علمی) ۸- تعداد مقالات حوزه نانو فناوری پذیرفته شده در ISI ۹- مجلات علمی یک کشور در ISI ۱۰- میزان صادرات HI-TECH (تکنولوژی سطح بالا) ۱۱- سهم صنعت در تولید ناخالص ملی به درصد ۱۲- میزان تولید برق هسته ای

متغیرها و شاخص های فاکتور علمی و فناوری را می توان به دو دسته توانمندی ها و قابلیت های سخت افزاری و نرم افزاری تقسیم کرد. بخشی از متغیرها همانند تعداد مقالات، هزینه های تحقیق و توسعه، تعداد مجلات علمی، تعداد مقالات حوزه نانو فناوری به حوزه نرم افزاری فاکتور علمی مربوط می شود و متغیرهایی مانند میزان

صادرات HI-TECH (تکنولوژی سطح بالا)، میزان تولید برق هسته ای و تعداد اختراعات نیز به حوزه سخت افزاری این فاکتور اختصاص دارد.

شکل ۵: رده بندی کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی در فاکتور علمی و فناوری (سال ۲۰۰۷)

چنانکه در نمودار بالا نشان داده شده است در فاکتور علمی و فناوری، رتبه بندی کشورها بدین نحو است که کشورهای فلسطین اشغالی، ترکیه، جمهوری اسلامی ایران، امارات، پاکستان، عربستان سعودی، اردن، قزاقستان، ارمنستان و کویت به ترتیب رتبه های یکم تا دهم را به خود اختصاص داده اند. جمهوری اسلامی ایران، در بین ۲۴ کشور منطقه در زمینه قدرت علمی و فناوری رتبه سوم را پس از فلسطین اشغالی و ترکیه در اختیار دارد. لازم به ذکر است جمهوری اسلامی ایران در طی سالهای اخیر در زمینه علمی و فناوری پیشرفت های قابل توجهی داشته است و تداوم این امر منجر به دستیابی سریع تر به رتبه اول علمی منطقه خواهد شد. حتی به نظر می رسد پیشرفت های ایران در این زمینه بخصوص در زمینه فناوری های نوین علمی از ترکیه نیز سریع تر است. به عنوان نمونه نگاهی به تعداد مقالات علمی ایران در زمینه نانو فناوری در سالهای اخیر نشان می دهد که جمهوری اسلامی ایران نسبت به همه کشورهای منطقه و حتی جهان دارای رشد چشمگیری است. ایران در سال ۱۳۷۸، رتبه اول را در زمینه مقالات علمی-پژوهشی حوزه نانو فناوری در سطح کشورهای جهان اسلام کسب کرد و پس از سالها کشور ترکیه را با اختلاف زیاد پشت سر گذاشت.

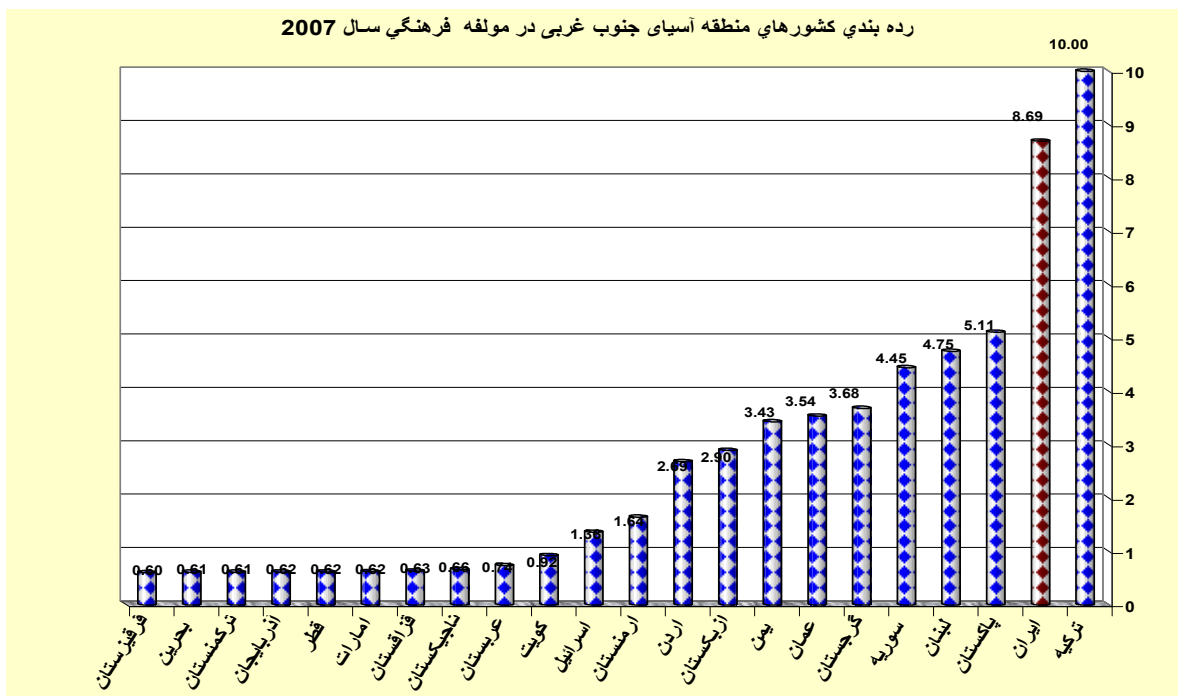
۵) رتبه بندی کشورها در فاکتور فرهنگی:

فاکتور فرهنگی دارای ۱۰ متغیر و شاخص است که بر مبنای نظر خبرگان انتخاب و جهت سنجش قدرت کشورها در زمینه فرهنگی استفاده شده است:

- ۱- تعداد اماکن باستانی به رسمیت شناخته شده توسط یونسکو-۲- تعداد تلویزیون به ازاء هر هزار نفر جمعیت-۳- میزان مطالعه روزنامه (چرخش روزانه روزنامه به ازاء هر هزار نفر)-۴- تعداد رایانه شخصی به ازاء هر هزار نفر جمعیت-۵- تعداد روزنامه ها به ازاء هر هزار نفر جمعیت-۶- طول تاریخ کشور یا حکومت-۷- هزینه های آموزشی

به صورت درصدی از GDP ۸- نرخ بی سوادی در افراد بالای ۱۵ سال. ۹- نرخ بیسوادی در زنان ۱۰- تعداد خبرگزاری های و بنگاههای خبرپراکنی بین المللی

چنانکه در نمودار زیر نشان داده شده است رتبه بندی کشورها در فاکتور فرهنگی، بدین صورت است که کشورهای ترکیه، جمهوری اسلامی ایران، پاکستان، لبنان، سوریه، گرجستان، عمان، یمن، ازبکستان و اردن رتبه های یکم تا دهم را به خود اختصاص داده اند. در زمینه فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، رتبه دوم منطقه را در اختیار دارد و نسبت به اکثر کشورهای منطقه از برتری قابل توجهی برخوردار است.

شکل ۶: رتبه بندی کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی در فاکتور فرهنگی (سال ۲۰۰۷)

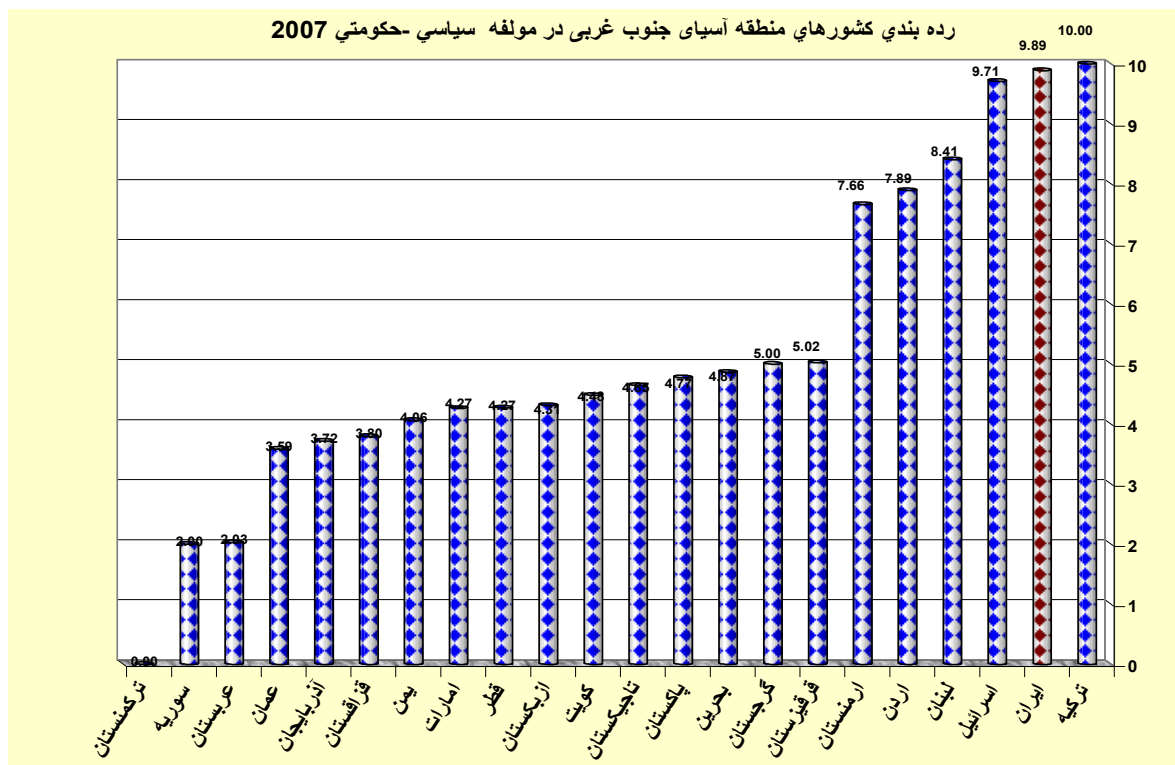
۶) رتبه بندی کشورها در فاکتور سیاسی - حکومتی:

۱۰ متغیر و شاخص زیر مبنای ارزیابی قدرت کشورها در زمینه سیاسی - حکومتی قرار گرفتند:

- ۱- تعداد کودتاها ۲- رتبه در شاخص آزادی (حقوق سیاسی و آزادی مدنی) ۳- میزان تجانس نژادی (محاسبه بر مبنای تعدد قومیت) ۴- تعهد حکومت (عضویت در پیمان های زیست محیطی) ۵- رتبه در شاخص آزادی مطبوعات ۶- عضویت در ۶ کنوانسیون اصلی حقوق بشر ۷- پناهندگان به هزار نفر با توجه به کشور مبدا ۸- رتبه در شاخص کارایی دولت ۹- رتبه در شاخص فساد ۱۰- انتخاب هیأت حاکمه با رای مردم

چنانکه در نمودار زیر نشان داده شده است ده کشور برتر منطقه در فاکتور سیاسی - حکومتی عبارتند از: ترکیه، جمهوری اسلامی ایران، فلسطین اشغالی، لبنان، اردن، ارمنستان، قرقیزستان، گرجستان، بحرین و پاکستان. در فاکتور سیاسی نگاه درون کشوری مد نظر بوده و سعی شده تا قدرت کشورها در زمینه مدیریت سیاسی کشور، آزادی های سیاسی - مدنی و... مورد ارزیابی قرار گیرد. در این فاکتور جمهوری اسلامی ایران با اختلاف امتیاز بسیار اندکی پس از ترکیه رتبه دوم را به خود اختصاص داده است. لازم به ذکر است سازمان ها و نهادهای بین المللی و خصوصی که وظیفه تدوین شاخص های مختلف همچون شاخص فساد، شاخص آزادی مدنی، شاخص کارایی دولت... را بر عهده دارند، عموماً نسبت به کشورهای جهان اسلام نگاه بدبینانه ای داشته و این موضوع باعث می شود در این شاخص ها وضعیت کشورهای مسلمان از وضعیت مطلوبی برخوردار نباشد. مقایسه رتبه

مطلوب کشوری مانند اسرائیل با کشورهای منطقه نشان از این عدم صداقت دارد. به طور طبیعی این امر می تواند در تغییر رتبه و جایگاه کشورها در یک فاکتور نقش آفرین باشد.

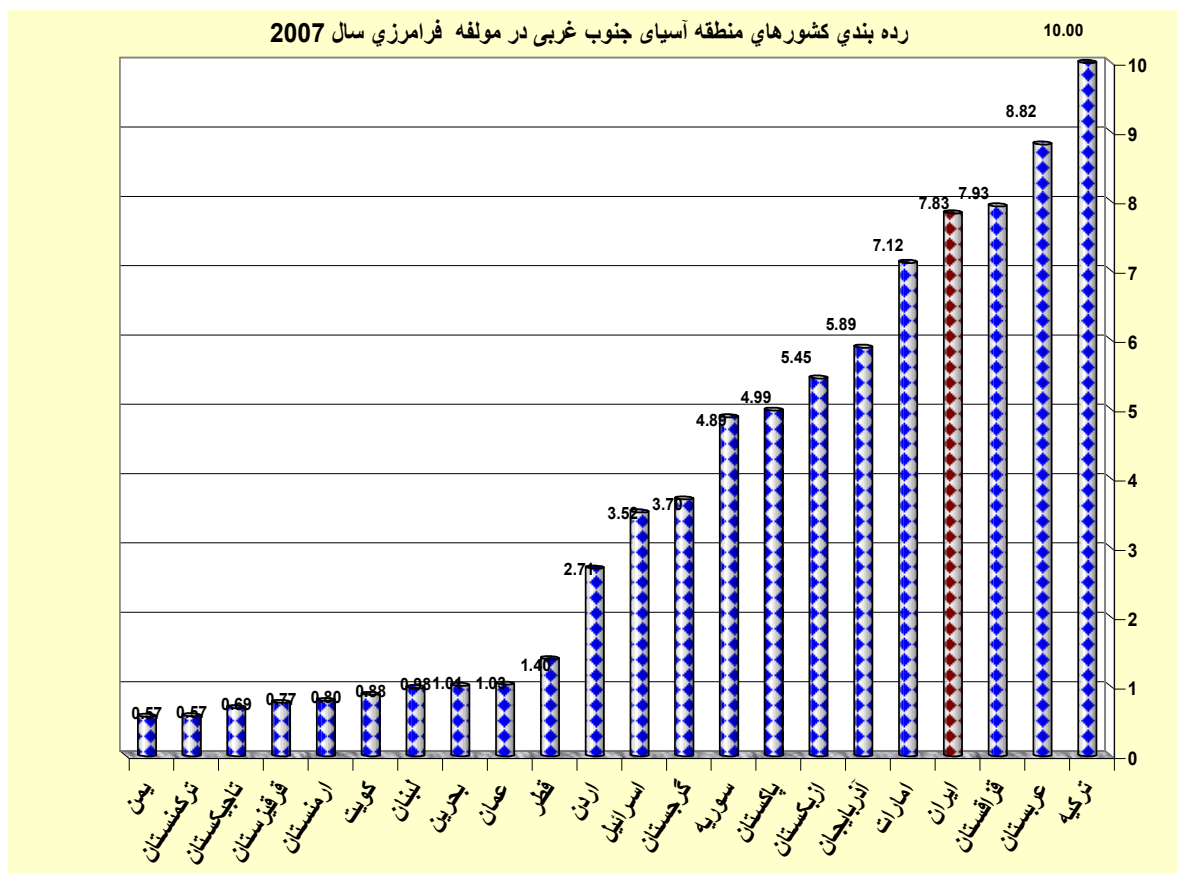

شکل ۷: رده بندی کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی در فاکتور سیاسی - حکومتی (سال ۲۰۰۷)

(۷) رتبه بندی کشورها در فاکتور فرامرزی:

۱۰ متغیری که ملاک اندازه گیری قدرت کشورها در زمینه فرامرزی قرار گرفتند عبارتند از:

- ۱- تعداد شرکای تجاری ۲- جمعیت که در خارج متولد شده اند به صورت درصدی از کل جمعیت ۳- تعداد تماس های انجام شده با خارج از کشور (دقیقه به نفر) ۴- عضویت دائم در شورای امنیت سازمان ملل متحد ۵- عضویت موقت در شورای امنیت سازمان ملل ۶- عضویت در سازمان ها و کنوانسیون های بین المللی ۷- تعداد مدال های المپیک ۲۰۰۴ یونان ۸- تعداد توریست های وارد شده به ازاء هر ۱۰۰ نفر جمعیت کشور میزبان ۹- تعداد مسافر های خارج شده در طول یکسال به ازاء هر ۱۰۰ نفر جمعیت ۱۰- حرکت هواپیماها (تعداد پروازها)

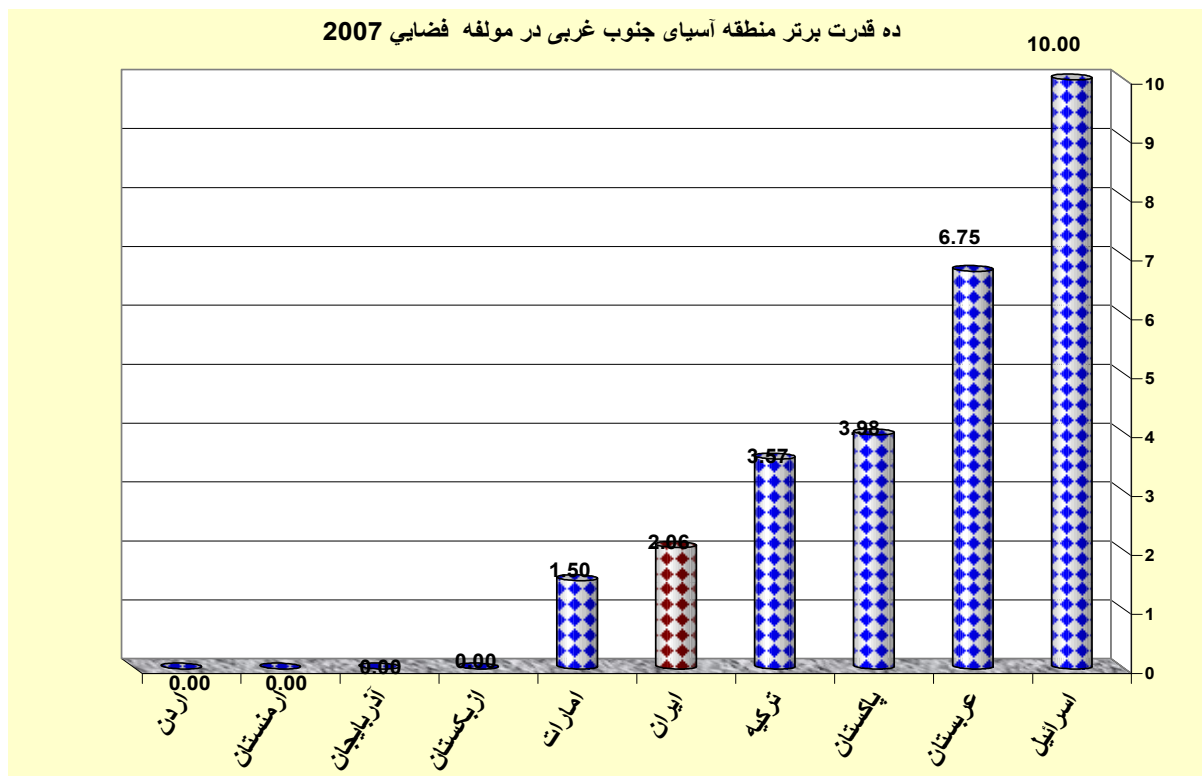
شکل ۸: رده بندی کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی در فاکتور فرامرزی (سال ۲۰۰۷)

فاکتور فرامرزی میزان حضور و نفوذ یک کشور را در خارج از مرزهای خود نشان می دهد. همچنانکه در نمودار فوق نشان داده شده است. در این فاکتور، کشورهای ترکیه، عربستان، قزاقستان، ج.ا. ایران، امارات متحده عربی، آذربایجان، ازبکستان، پاکستان، سوریه، گرجستان رتبه های یکم تا دهم را در منطقه به خود اختصاص داده اند. در فاکتور فرامرزی متغیرهایی انتخاب شده که میزان حضور یک کشور را در خارج از مرزهای آن در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، ورزشی و... نشان می دهد. جمهوری اسلامی ایران در این فاکتور رتبه سوم را به خود اختصاص داده است. بر اساس ارزیابی صورت گرفته بر مبنای متغیرها و شاخص های موجود، جمهوری اسلامی ایران در این فاکتور از جایگاه مطلوبی برخوردار نیست و برای رسیدن به جایگاه اول منطقه نیاز به تدوین برنامه ها و استراتژی های دقیق می باشد. البته به عقیده برخی کارشناسان رتبه سوم یا چهارم ایران در این فاکتور واقعی نیست و قدرت فرامرزی ایران بسیار زیاد بوده به نحوی که نفوذ معنوی ایران در میان تمامی کشورهای جهان بخصوص کشورهای اسلامی چشمگیر است. اما مشکل اساسی اینجا است که برای ارزیابی صحت و سقم این ادعا متغیر و شاخص استاندارد و جهانشمولی وجود ندارد تا بر اساس آن وضعیت واقعی جمهوری اسلامی ایران در مولفه فرامرزی مورد ارزیابی دقیق قرار گیرد.

۸) رتبه بندی کشورها در فاکتور فضایی

به طور کلی فاکتور فضایی دارای ۳ متغیر به شرح زیر است:

۱- تعداد ماهواره های کشورها در فضا ۲- تعداد ماهواره های نظامی کشورها در فضا ۳- تعداد ماهواره های ارتباطی - تحقیقاتی

شکل ۹: رده بندی کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی در فاکتور فضایی (سال ۲۰۰۷)

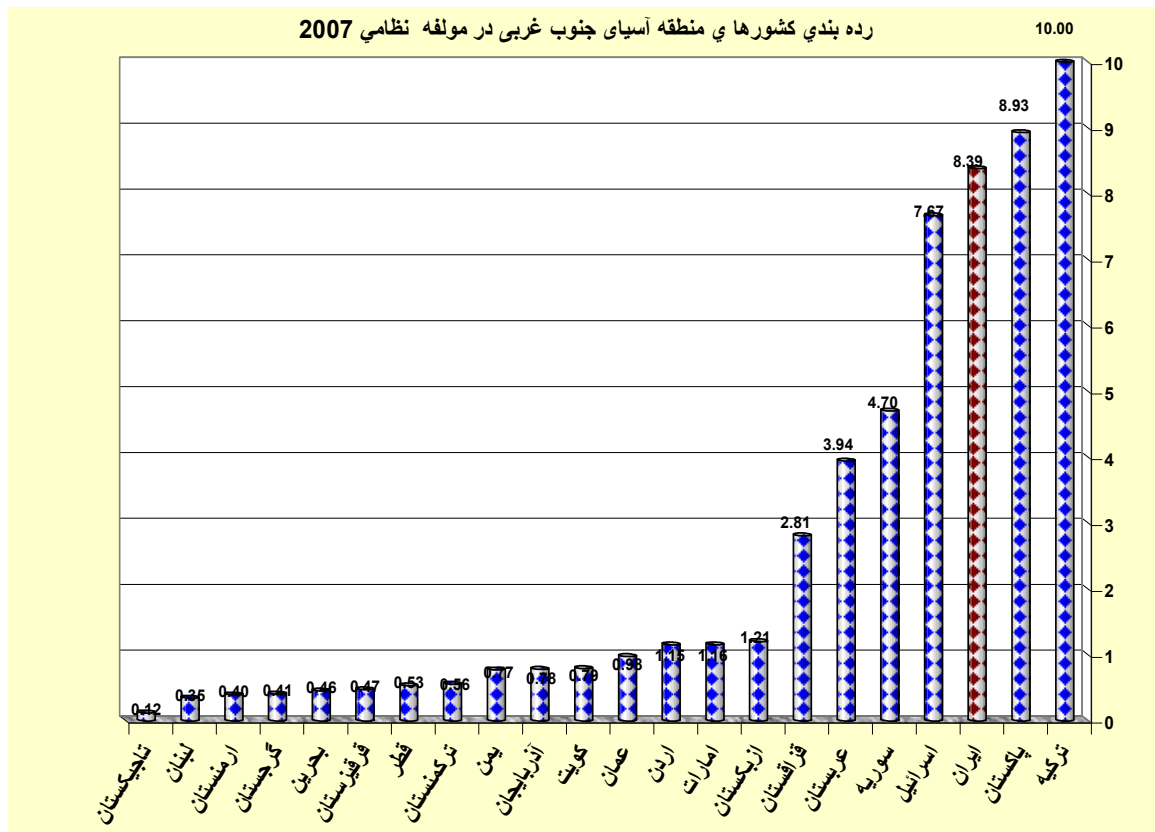
همچنانکه در نمودار فوق مشخص است. در سال ۲۰۰۷ هم رده بندی قدرت های برتر منطقه در زمینه فضایی بدین صورت است که رژیم اشغالگر قدس، رتبه اول را دارا است. عربستان رتبه دوم را دارد و کشورهای پاکستان، ترکیه، ایران و امارات نیز رتبه های بعدی را در اختیار دارند. جمهوری اسلامی ایران در این فاکتور در کنار کشوری مانند امارات متحده عربی قرار گرفته است، حال آنکه به طور قطع توانمندی های روبه رشد علمی - فناوری جمهوری اسلامی ایران در زمینه فضایی بسیار فراتر از سطح کشورهای مزبور است. پرتاب ماهواره امید در ایران و ورود جمهوری اسلامی ایران به باشگاه کاملاً انحصاری کشورهایی که ماهواره در مدار زمین قرار داده اند، نشان می دهد که رتبه و جایگاه ایران در سال ۲۰۰۹، بالاتر از کشورهایی همچون عربستان، امارات است. به نظر می رسد با تداوم این پیشرفت علمی در زمینه توانمندی های فضایی، رتبه نخست منطقه در زمان مورد نظر امکان پذیر خواهد بود.

(۹) رتبه بندی کشورها در فاکتور نظامی:

در فاکتور نظامی تعداد ۸ متغیر زیر جهت برآورد قدرت نظامی کشورها مورد استفاده قرار گرفت. لازم به ذکر است در زمینه نظامی متغیرها و شاخص های مناسب تری نیز جهت سنجش قدرت نظامی کشورها وجود داشت که با توجه به محرمانه بودن اطلاعات آن در بسیاری از کشورها، دسترسی به داده های آنها ممکن نبود از این رو ۸ متغیر زیر از مجموع ۱۲ متغیر با استفاده از روش تحلیل عاملی انتخاب شدند:

۱- تعداد هواپیماهای جنگی، ۲- تعداد پرسنل نیروهای مسلح درصدی از کل جمعیت، ۳- کل هزینه های نظامی، ۴- هزینه های نظامی به صورت درصدی از GDP، ۵- صادرات سلاح به میلیون دلار، ۶- تعداد پرسنل

نیروهای مسلح (نیروی هوایی)، ۷- تعداد پرسنل نیروهای مسلح (نیروی دریایی)، ۸- تعداد شناورهای رزمی (زیر دریایی)

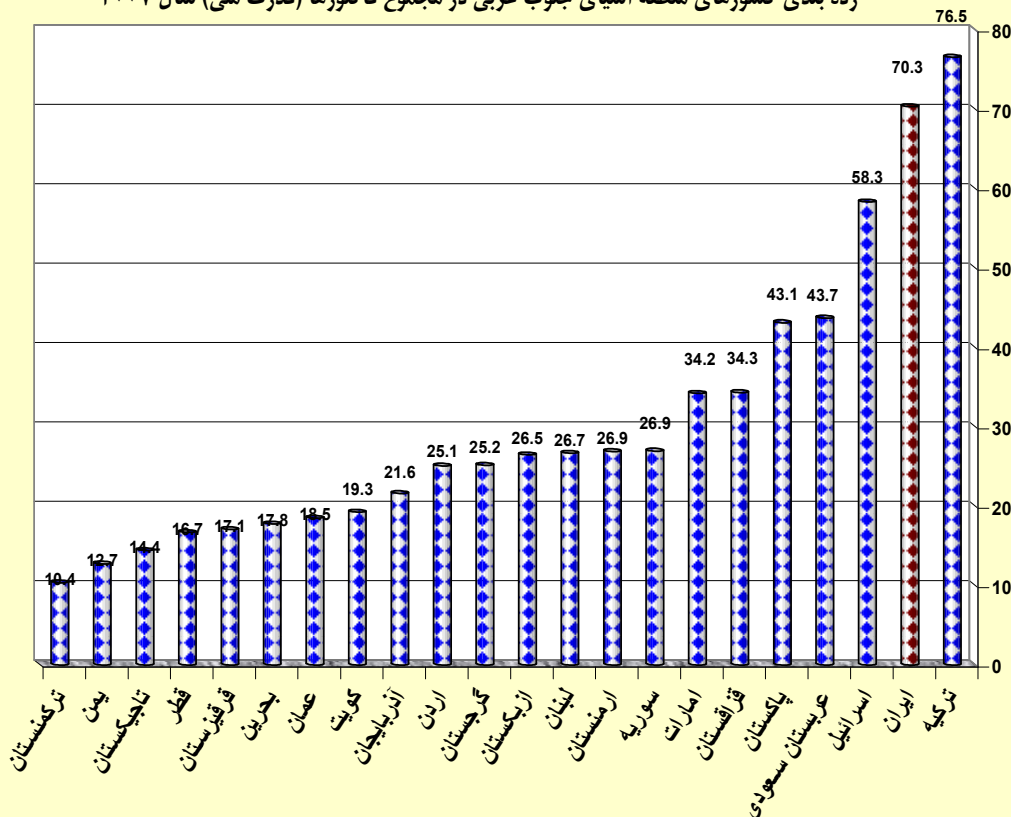
شکل ۱۰: رده بندی کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی در فاکتور نظامی (سال ۲۰۰۷)

چنانکه در نمودار فوق نشان داده شده است در فاکتور نظامی، کشور های ترکیه، پاکستان، جمهوری اسلامی ایران، فلسطین اشغالی، سوریه، عربستان سعودی، قزاقستان، ازبکستان و امارات ده رتبه اول منطقه را به خود اختصاص داده اند. جمهوری اسلامی ایران پس از ترکیه و پاکستان رتبه سوم منطقه را به خود اختصاص داده است. همانند فاکتور فضایی، جمهوری اسلامی ایران در دو سال اخیر (بعد از ۲۰۰۷) در زمینه توانمندی های نظامی و دفاعی به پیشرفت های قابل توجهی دست یافته است و در واقع عملا فاصله خود را با دو رقیب خود ترکیه و پاکستان کمتر نموده است.

رتبه بندی کشورها بر اساس میزان قدرت ملی (مجموع فاکتورهای نه گانه):

چنانکه در قسمت مقدمه اشاره شد با جمع امتیاز کشورها در مجموع نه فاکتور، میزان قدرت ملی کشورها مشخص شده است. نمودار زیر رتبه بندی کشورها را بر مبنای قدرت ملی آنها در سال ۲۰۰۷ نشان می دهد. همانطور که در نمودار مشخص است کشورهای ترکیه و جمهوری اسلامی ایران با اختلاف امتیاز قابل توجه نسبت به سایر کشورهای منطقه رتبه های اول و دوم را به خود اختصاص داده اند. بر اساس شکل ظاهری نمودار، می توان کشورهای منطقه را بر اساس میزان قدرت ملی آنها به سه سطح تقسیم کرد. کشورهای ترکیه، ایران و اسرائیل در سطح یک، کشورهای عربستان، پاکستان، قزاقستان و امارات در سطح دو و بقیه کشورها در سطح سه قرار دارند.

رده بندی کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی در مجموع فاکتورها (قدرت ملی) سال ۲۰۰۷

شکل ۱۱: رده بندی کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی در مجموع فاکتورها (قدرت ملی) (سال ۲۰۰۷)

۴ نتیجه گیری:

به مجموعه ای از توانایی های مادی و معنوی که در قلمرو یک واحد جغرافیایی - سیاسی به نام کشور یا دولت وجود دارد قدرت ملی گفته می شود. به اعتقاد کارشناسان قدرت ملی یا به عبارت دیگر قدرت کشورها دارای ابعاد مختلف سیاسی، طبیعی، اقتصادی، نظامی، زیست محیطی و ... می باشد. در این مقاله تلاش شد تا با ارائه نمودارهای مختلف ابعاد مختلف قدرت کشورهای منطقه جنوب غرب آسیا در قالب نه فاکتور سرزمینی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، نظامی، فرامرزی، سیاسی و فضایی مورد ارزیابی قرار گیرد. ضمن اینکه در هر کدام از ابعاد نه گانه قدرت، رتبه و جایگاه جمهوری اسلامی ایران در منطقه مورد بررسی قرار گرفت.

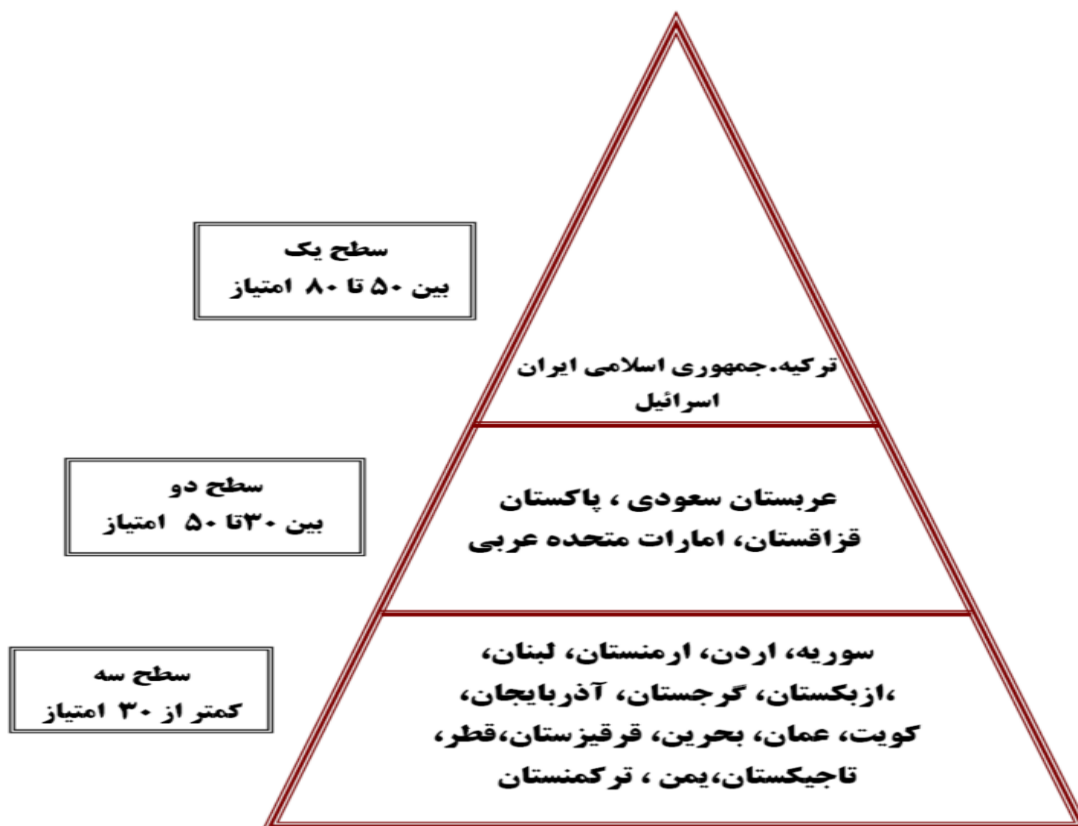
همچنانکه در بخش یافته های تحقیق در قالب نمودار های متعدد نشان داده شد. در مجموع نه فاکتور اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، نظامی، فرامرزی، فضایی و سرزمینی ج.ا. ایران در مقایسه با کشورهای منطقه عموماً رتبه های یک تا سه را به خود اختصاص داده است. به عبارت دقیق تر در اکثر فاکتورها جمهوری اسلامی ایران در مقایسه با کشورهای منطقه از رتبه و جایگاه بالاتری برخوردار است، علاوه بر اینکه بر اساس امتیاز مجموع فاکتورها که نمایانگر میزان قدرت ملی کشورها است، جمهوری اسلامی ایران با اختلاف امتیازی اندک پس از ترکیه در رتبه دوم منطقه قرار دارد. از این رو می توان گفت تقریباً در تمامی مولفه های قدرت، جمهوری اسلامی ایران نسبت به اکثر کشورهای منطقه از برتری نسبی برخوردار است. به عبارت دیگر قدرت ملی ایران که مشخص کننده وزن و منزلت ژئوپلیتیکی ایران است با اختلاف قابل توجهی از اکثر کشورهای منطقه (به استثناء

ترکیه) بالاتر است، که این امر بایستی در معادلات منطقه ای و همچنین در تدوین چارچوب سیاست خارجی ایران با کشورهای منطقه مد نظر قرار گیرد.

همچنین بر اساس امتیاز قدرت ملی کشورها ساختار قدرت در منطقه جنوب غربی آسیا طراحی شد تا جایگاه ایران در این ساختار مشخص گردد. اساسا برای نشان دادن ساختار و نظام های قدرت در سطوح جهانی و منطقه ای الگوهای متعددی وجود دارد. ساختار سه بخشی کانتوری و اشیپگل در قالب دواپر متحد المرکز، ساختار منظومه ای برژنسکی، ساختار سلسه مراتبی و هرمی هانتیگتون و کوهن و ... (رضایی: ۱۳۸۴، ۱۱۲ و هانتیگتون: ۱۳۷۸، ۸۴ و Cohen 55-7, 1994): نمونه هایی از این مدل ها هستند. در این مقاله برای ترسیم ساختار قدرت منطقه ای از مدل هرمی شکل استفاده شده است. بدین ترتیب کشورهای منطقه جنوب غرب آسیا بر اساس قدرت ملی شان در سطوح مختلف این ساختار هرمی شکل قرار داده شدند. اگرچه می توان برای این ساختار هرمی شکل سطوح متعددی قرار داد، اما با توجه به طیف امتیازهای کسب شده و بخصوص میزان اختلاف امتیاز کشورها با یکدیگر، به نظر می رسد ساختار هرمی سه سطحی گزینه مناسبی باشد

نمودار زیرساختار قدرت را در منطقه جنوب غربی آسیا در سال ۲۰۰۷ نشان می دهد. کشورهایی که دامنه امتیازشان بین ۵۰ تا ۸۰ امتیاز است در سطح یک قرار گرفته اند. سه کشور ترکیه، جمهوری اسلامی ایران و رژیم اشغالگر قدس به ترتیب در سطح یک ساختار قدرت منطقه ای قرار گرفته اند. چهار کشور عربستان، پاکستان، قزاقستان و اماراتبا دامنه امتیاز ۳۰ تا ۵۰ امتیاز در سطح دو قرار گرفته اند. اختلاف امتیاز کشورهای سطح یک با سطح دو حدود ۱۵ امتیاز است. در سطح دو، کشورهای عربستان و پاکستان از امتیاز تقریبا مشابهی برخوردارند، این اختلاف امتیاز حداقلی در مورد قزاقستان و امارات نیز وجود دارد، بر این اساس، جابه جایی رتبه های در سطح دو محتمل تر است. کشورهای سوریه، اردن، لبنان، ارمنستان و ... با امتیاز کمتر از ۳۰ در سطح سه ساختار قدرت قرار گرفته اند. کشورهای قطر، تاجیکستان، یمن و ترکمنستان در رده های آخر سطح سه قرار گرفته اند.

شکل ۱۲: ساختار قدرت (نظام ژئوپلیتیک منطقه ای) در منطقه جنوب غرب آسیا سال ۲۰۰۷

سخن پایانی اینکه، بر اساس سند چشم انداز ایران بایستی تا سال ۱۴۰۴ به قدرت برتر منطقه آسیای ج.غربی تبدیل شود، این امر امکان پذیر نخواهد بود مگر اینکه با بررسی دقیق فاکتورهای نه گانه، متغیرها و شاخص هایی که جمهوری اسلامی ایران در مقایسه با کشورهای منطقه از رتبه و جایگاه پائین تری برخوردار است شناخته شود. سپس با یک برنامه ریزی صحیح و دقیق شاخص ها و متغیرهای مورد نظر ارتقاء یافته تا هدف سند چشم انداز محقق شود.

منابع

ابراهیمی، سید نصرالله، (۱۳۸۷) "مقاله جایگاه ایران در تعامل منطقه ای و بین المللی در چشم انداز ۲۰ ساله کشور"، مجموعه مقالات همایش بین المللی آینده مطمئن منطقه آسیای جنوب غربی، به نقل از سایت مرکز تبیین سند چشم انداز ۱۴۰۴

پرسکات، (۱۳۵۲) "دیدگاههای نو در جغرافیا سیاسی"، ترجمه دره میر حیدر، انتشارات دانشگاه تهران
تلیس، اشلی و دیگران (۱۳۸۳)، "سنجش قدرت ملی در عصر فراصنعتی"، نظارت و ترجمه موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران،

حافظ نیا، محمد رضا و دیگران، (۱۳۸۲) "تحلیل مبانی جغرافیایی قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران". نشریه علوم جغرافیایی. دانشگاه تربیت معلم

حافظ نیا، محمد رضا، (۱۳۸۵) "اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک"، مشهد، انتشارات پاپلی

- رضایی، محسن؛ (۱۳۸۴) "ایران منطقه ای"، چاپ دوم، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح
- جانسون، ریچارد، (۱۳۷۸) "تحلیل آماری چند متغیری کاربردی"، ترجمه حسینعلی نیرومند، انتشارات دانشگاه فردوسی
- زرقانی، سید هادی (۱۳۸۸)؛ "مقدمه ای بر قدرت ملی، مبانی، عناصری و سنجش"، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
- زرقانی، سید هادی (۱۳۸۵)؛ "ارزیابی عوامل و متغیرهای موثر بر قدرت ملی و طراحی مدل سنجش قدرت ملی کشورها"، رساله دوره دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس،
- قاسمی، مجید، "اقتصاد در آسیای جنوب غربی"، مجموعه مقالات همایش بین المللی آینده مطمئن برای منطقه آسیای جنوب غربی، به نقل از سایت اینترنتی مرکز تبیین سند چشم انداز ۱۴۰۴
- کاظمی، علی اصغر (۱۳۷۳)، "نقش قدرت در جامعه و روابط بین الملل". تهران. نشر قومس
- هانتیگتون، "ساموئل (۱۳۷۸)، آمریکا ابرقدرت تنها، گذر از نظام تک-چند قطبی"، ترجمه مجتبی امیری، مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی، سال سیزدهم، خرداد و تیر
- مجتهد زاده، پیروز، (۱۳۷۹) "ایده های ژئوپلیتیک و واقعیت های ایرانی"، تهران: نشر نی،
- نگهبان، علیرضا؛ (۱۳۸۲) "راهنمای روش تحقیق به کمک spss". تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی
- Ashley J. Tellis, & Others.(2000) Measuring National Power in the Postindustrial Age.Rond:New York, 2000
- Muir,Richard (1981) .Modern Political Geography .Mac Millan Education:London and Hong Kong
- Cohen, Saul, (۱۹۹۴) Geopolitics in the new world , In Reordering in the world ,USA :westview press
- Goldstein,Joshuas.(1999).international relations.New York:Longman
- HUMAN DEVELOPMENT REPORT2006,2007, Published for the United Nations Development Programme (UNDP) 1 UN Plaza, New York, New York, 10017, USA
- Huntington , Samuel P, (۱۹۹۹) [The New Dimension of Power] .Forigen Affairs .Mar/Apr:U.S.A
- Kadera, M.kelly. (۲۰۰۴) Measuring National Power, International Interactions, Taylor &Francis,
- Taylor,Peter. (۱۹۹۳) Political Geography.Longman Scientific and Technical:U.K, 1993
- THE MILITARY BALANCE 200۶-2008, OXFORD UNIVERSITY PRESS
- The World Bank_YEARBOOK_CD 200۷
- Turner, Barry,The statsmans Yearbook, New York: palgrave,200۶-۷
- FAO YEARBOOK -200۷- VOL. 56
- World Development Report United Nations New York and Geneva, 2006,2007